

PSÁNO PRO SPECIÁL REFLEXU

CYRIL HÖSCHL: CO DĚLAJÍ PENÍZE S LIDSKOU DUŠÍ

Základní vlastností peněz je, že je jich vždycky málo. Čím více jich kdo má, tím náročněji zpravidla žije, má větší spotřebu a nakonec mu peníze chybějí relativně stejně jako tomu, kdo jich má absolutně méně.

Známý psychiatr Norman Sartorius poté, co se mu nedářilo od dotazovaných dostat uspokojivou definici bohatství, pokusil se o svou vlastní. Odpovědi typu „bohatý je ten, kdo má milion“ zavrhl ihned jako nesmyslné. Jen v Česku by pak byl „milionářem“ každý, kdo má alespoň byt v paneláku a škodovku. Také čistě relativizující definice, jež vychází z toho, že pocit chudoby nevzniká ani tak z vlastního nedostatku, jako spíše z toho, co mají ti ostatní, selhávají. Podle Satoria je bohatý člověk ten, který má dost prostředků k tomu, aby si mohl dovolit žít v izolaci od prostředí, jež ho obklopuje. Jinými slovy, aby měl svůj dům, případně ostrahu, aby nemusel stát ve frontách se spoluobčany, aby se nemusel tlačit v hromadné dopravě, aby nemusel sedět v čekárnách u doktora a aby nemusel s ostatními objíždět košíkem regály samoobsluh.

V bangladéšských horách na to stačí deset dolarů denně, v Moldavsku sto a na newyorském Manhattanu sotva stačí tisíc dolarů denně.

Tato definice je pozoruhodná mimo jiné tím, že zahrnuje dva důležité aspekty: za prvé kombinuje absolutní i relativní hodnotu pojmu bohatství a za druhé správně naznačuje to, co všichni tušíme, že peníze mění osobnost, ať chceme, nebo nechceme. Podle předchozího osobnostního nastavení buď k horšímu (říká se, že bohatství bývá spojeno s nemorálním chováním), nebo k lepšímu (mnozí boháči zakládají charity a činí dobro), nebo u zvláště odolných jedinců nemá významný efekt. U výrazných povahových odchylek je však někdy obtížné rozlišit příčinu (například lakotnost, sklon k podvádění) a následek – už proto, že seriózní studie vztahu peněz a povahy lze jen velmi obtížně založit prospektivně.

Kritici konzumního života zavedli smíšený pojem „affluenza“, což je kombinace výrazu influenza (chřipka) a affluence (blahobyt, nadbytek), a myslí tím jakýsi „virus“, který postihuje zejména střední třídu honící se za majetkem a jenž má negativní důsledky v podobě závislosti a emočního distresu.

Podle britského psychologa Olivera Jamese se nákaza „affluenza“ šíří ruku v ruce s materiální nerovností. Rovněž některé nedávné práce ukazují, že v zemích, kde je větší poměr mezi příjmy horních a dolních dvaceti procent, je vyšší výskyt některých poruch chování a prožívání. Problém se ovšem poněkud maskuje tím, že v některých sociálně vyrovnanějších zemích je zároveň i lepší psychiatrická péče, takže se do statistik dostane více jedinců než tam, kde je situace ve skutečnosti horší.

Některé studie ukazují, že bohatství snižuje schopnost empatie a soucitu. Je však možné, že to platí pouze v určitém pásmu a jen do určité míry. Extrémně chudí lidé nemusí být o nic soucitnější než jejich bohaté protějšky. Nejen v přírodě, ale i ve společnosti totiž většinou platí zvonovitá závislost („bell shape curve“), která v podstatě znamená, že příliš mnoho je špatné, ale příliš málo je také špatné.

Výzkum publikovaný před pěti lety v časopise *Psychological Science* ukázal, že chudší lidé trefněji odcítíjí emoce jiných osob, a to i z výrazu tváře

FOTO NGUYEN PHUONG THAO

a mimiky. Autoři to vysvětlují tak, že prostředí příslušníků nižší třídy (vrstvy) se velice liší od prostředí bohatých (viz definice Normana Satoria), přičemž ti chudší se musejí permanentně daleko více vypořádávat s různými potížemi a sociálními hrozbami. To je vytrénuje k vyšší vnímavosti vůči emocím a sociálním signálům z okolí. Jiný výzkum ukázal, že dokonce i pomyslné peníze vedou k určité bezohlednosti k druhým. Když spolu pokusné osoby hrály monopoly, ten, kdo dostal do začátku větší balík peněz, byl sice zprvu nervóznější, ale brzy začal postupovat agresivněji, zabírat víc místa, byl hlasitější, a dokonce se chudšímu protihráči posmíval.

Můžeme tedy shrnout, že psychologický dopad hromadění majetku je jednak individuální („affluenza“, nižší schopnost empatie a čtení v tvářích), jednak skupinový (život v relativní izolaci od ostatních, negativní dopad rozevřených nůžek mezi bohatými a chudými na duševní zdraví).

Na individuální úrovni lze vypozorovat velmi rozdílné působení kumulovaného majetku v závislosti na povahových rysech a osobnosti dotyčného. Navzdory tomu, že chudým se to těžko vysvětluje, majetek sám o sobě zpravidla nečiní lidi šťastnějšími. I kdyby platil vztah mezi duševním zdravím a sociální nerovností, tak stejně duševní poruchy nekorelují se subjektivním pocitem štěstí (ten může být nejsilnější v drogovém opojení či v mánii), nerkoli s kvalitou života, ať již jakkoli posuzovanou.

CYRIL HÖSCHL (65) je významný český psychiatr, popularizátor vědy, vysokoškolský pedagog. A také dlouholetý spolupracovník časopisu *Reflex*. Po sametové revoluci byl prvním svobodně zvoleným děkanem 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy (1990–1997) a v období 1997–2003 pak působil ve funkci proděkana pro reformu studia a zahraniční styky též fakulty. Od roku 1990 je přednostou Psychiatrické kliniky 3. LF UK v Praze a ředitelem Psychiatrického centra Praha, jež se od roku 2015 transformovalo v Národní ústav duševního zdraví v Klecanech.